

Нелля Ничкало
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ І ТВОРЧИХ ПОШУКІВ

Розвиток людства дійшов до тієї особливої історичної межі, за якою – нове століття, нове тисячоліття. Злам епох породжує виклик для тих, хто має продовжити цивілізаційний розвиток на планеті.

XXI століття називають ерою знання, інформації і комунікації. У рекомендаціях Генеральному Директору ЮНЕСКО, прийнятих Другим міжнародним конгресом з технічної і професійної освіти “Освіта і підготовка протягом усього життя: міст у майбутнє” (1999 р., м. Сеул), зазначено, що глобалізація і революція в інформаційних і комунікаційних технологіях потребують вироблення нової, орієнтованої на людину, розвивальної парадигми. Технічна і професійна освіта як складова неперервної професійної освіти покликана відігравати важливу роль у новій ері як ефективний інструмент для реалізації завдань культури миру, забезпечення сталого розвитку на основі охорони навколишнього середовища, соціальної згоди і міжнародного співробітництва.¹

Врахування системою технічної й професійної освіти ключових особливостей, що охоплюють глобалізацію, постійні зміни технологічного сценарію, зумовлюють прискорення соціальних перемін, необхідність

¹ Материали Второго Международного Конгресса ЮНЕСКО по техническому и профессиональному образованию *«Образование и подготовка на протяжении всей жизни: мост в будущее»*, г. Сеул, Республика Корея, 26-30 апреля 1999 г. – г. Астана, 1999. – 78 с.

особливої уваги до неперервної професійної освіти як важливої умови забезпечення культури миру і здорового сталого розвитку. На рубежі тисячоліть потрібен новий ціннісний підхід, суть якого полягає в тому, що освіта для ХХІ століття має охоплювати всі галузі, включаючи середню й професійну освіту, створюючи умови для доступу того, хто навчається, в неперервний континіум знань, цінностей і відносин, компетенцій і вмінь з кінцевою метою – створення суспільства, яке навчається. Особливо гостро постає потреба гнучкості, оновлення і продуктивності, оволодіння новими знаннями і вміннями, які враховують вплив ринку праці, що динамічно змінюється, професійного навчання, підготовки і перепідготовки різних категорій населення з метою забезпечення рівних можливостей для всіх як у формальному, так і неформальному секторах економіки.

За цих умов значно актуалізується проблема стандартизації професійної освіти, навколо якої особливо в останні роки точаться дискусії на міжнародних конгресах, симпозіумах і семінарах, у різних країнах мають місце творчі пошуки в галузі професійної освіти.

Вихідні положення

Розглядаючи проблеми методології розробки стандартів професійно-технічної освіти, передусім звернемося до суті ряду понять.

Як відомо, методологія – це вчення про науковий метод пізнання, сукупність методів, які застосовуються в будь-якій науці.

Що ж стосується поняття “стандарт” (від англійського *standart*), то воно означає норму, взірець, модель, мірило, еталон, що застосовуються як вихідні для зіставлення з ними інших подібних об’єктів. Існують й інші визначення цього поняття: а) нормативно-технічний документ, який встановлює одиниці величин, терміни та їх визначення; б) вимоги до продукції і виробничих процесів; в) вимоги, які забезпечують безпеку людей і збереження матеріальних цінностей і т.д.; г) щось шаблонне, трафаретне, що не містить у собі нічого оригінального, творчого.

Провідна мета розробки стандартів полягає у такій організації і регулюванні відносин в діяльності людей у тій чи іншій сфері, яка спрямована на чітке забезпечення виробництва продукції з очікуваними, заданими параметрами, зокрема, такими властивостями і якостями, котрі відповідають вимогам суспільства. Зазначимо, що ці вимоги у кожній країні, регіоні світу залежать від їх історичного, соціально-культурного розвитку, традицій, набутого досвіду, сучасної державної політики, цілей і пріоритетів.

Розробка та використання стандартів у конкретній країні, тобто встановлення єдиних норм і вимог як процес – об’єктивно необхідна діяльність у кожній державі, що спрямована на стандартизацію підходів у різних сферах економічної, соціально-культурної діяльності з урахуванням нових вимог суспільства, які змінюються на кожному етапі його розвитку. Поряд з цим стандартизація, що базується на науково обґрунтованих концептуальних підходах, повинна мати випереджальний характер. Мова йде про те, щоб не тільки закріплювати у стандартах сучасний рівень, але й сприяти досягненню більш високих перспективних цілей, а також відповідних результатів і рівня розвитку у конкретній сфері життєдіяльності суспільства. Таким чином, у кожній сфері стандарт виконує комплекс взаємопов’язаних функцій, які мають значну специфіку залежно від перспективних цілей і завдань.

Звернемося до поняття “стандарт освіти”. Згідно із загальноприйнятим визначенням воно розглядається як система основних параметрів, що прийняті як державна норма освіченості, котра віддзеркалює суспільний ідеал і враховує можливості кожної особистості у досягненні ідеалу, визначеного на конкретному етапі соціально-економічного розвитку держави з урахуванням традицій і рівня розвитку соціально-культурного середовища.

Що ж стосується поняття “стандарт професійної освіти і навчання” (ПОН), то його зміст має ряд особливостей, на чому наголошують дослідники. Так, у посібнику “Розробка стандартів в галузі професійної освіти і навчання” підкреслюється, що в принципі стандарти є частиною концепції ПОН у всіх країнах Центральної і Східної Європи. Однією з першочергових вимог проведення політичної та економічної реформи в цих країнах була стандартизація професійної освіти і навчання. Враховуючи це, автори сформулювали таке загальне визначення: “Стандарти містять перелік трудових операцій, які повинні визначатися в межах певної професійної діяльності, а також пов’язані з ними знання, уміння та навички, стандарти мають обов’язковий характер. Усі ті, хто займається реалізацією програм ПОН, повинні дотримуватися стандартів”.²

Погоджуючись у цілому з цим визначенням, зазначимо, що знання, уміння і навички впливають на рівень підготовленості працівника до виконання трудових операцій у процесі тієї чи іншої професійної діяльності. Ось чому, на наш погляд, у наведеному визначенні саме знання,

² *Разработка стандартов в области профессионального образования и обучения* (М.Купшманн, У. Лаур Ернст при содействии Б.Хосне). – Турин-Берлин. – 1998. – С.6.

уміння і навички повинні бути на першому місці, оскільки від рівня їх сформованості залежить якість підготовки різних категорій населення до професійної діяльності з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, сучасних і перспективних вимог суспільства.

Згадані вище автори використовують поняття “професійний стандарт” і “стандарт професійної підготовки”. Зазначимо, що їх недоцільно розглядати як синоніми.

Які компоненти автори названого вище посібника включають у професійний стандарт? Перш за все такі:

- 1) професійний профіль (профіль підготовки або робітничий профіль);
- 2) екзаменаційні вимоги;
- 3) вступні вимоги;
- 4) навчальний план, в якому викладено мету навчання, теоретичний і практичний зміст навчання, а також структуру і тривалість вивчення різних розділів та всього навчального курсу відповідно до діючого стандарту.

У зв'язку з цим підкреслимо, що поняття “професійний стандарт” є обґрунтованим і коректним. Рекомендовані сім компонентів на якісному рівні розкривають його сутність. Ми поділяємо висновок про те, що стандарт професійної підготовки має визначати:

- рівень кваліфікації (професійні параметри, компетенцію);
- зміст професійного навчання (навчальний план);
- тривалість навчання;
- систему контролю (екзамени, стандартизований розклад);
- навчальні засоби для викладачів і учнів;
- матеріали і технічне оснащення;
- кваліфікаційні вимоги для викладацького складу.

Зрозуміло, що ці параметри повинні враховуватись в системі стандартизації кожної країни, однак різними є шляхи їх реалізації на кожному освітньо-професійному рівні, а також у професійних навчальних закладах різного профілю.

Поняття “стандарт професійної підготовки” пов'язане з навчально-виробничим процесом, з технологією його здійснення в професійних навчальних закладах різного типу. Тут виникає питання: чи доцільно стандартизувати навчально-виробничий процес, педагогічні технології вирішення навчально-виховних завдань у закладах профтехосвіти різного типу і профілю? На нашу думку, в стандартизації педагогічних підходів, технології професійного навчання немає потреби. Захоплення стандартизацією цієї провідної діяльності навчального закладу

профтехосвіти призведе до уніфікації методик, методів, які використовуються у різних навчальних закладах, насадженню шаблонів, що негативно вплине на розвиток творчого потенціалу педагога і учня.

Основні принципи

Питання про принципи розробки стандартів є ключовим в методології.

Як відомо, на семінарі, що відбувся у Києві в жовтні 1999 р., експерт Європейської фундації п. Б.Менсфілд запропонував для обговорення такі основні принципи розробки стандартів:

- 1) релевантність (стандарти розробляються для забезпечення відповідності до потреб поточних, що виникають, і майбутніх потреб зайнятості й економіки);
- 2) гнучкість (стандарти достатньо гнучкі відповідно до потреб, що змінюються);
- 3) стандарти засновані на компетенціях (вони відображають компетенцію, тобто здатність діяти згідно із стандартами, потрібними у сфері зайнятості);
- 4) структурованість стандартів;
- 5) стандарти профосвіти і навчання являють собою дещо більше, ніж рутинні технічні завдання і вміння;
- 6) інформованість і орієнтація (стандарти поліпшують “транспарентність” шляхом надання корисної інформації і рекомендацій усім основним учасникам).

Цінність підходу, рекомендованого п. Б.Менсфілдом, полягає також в тому, що стосовно кожного принципу рекомендовано певні критерії. Особливо підкреслимо важливість того, що ним обгрунтована необхідність наявності чотирьох змістових компонентів, до яких належать:

- 1) Технічні очікування професії (уміння і знання, необхідні для забезпечення професійної функції).
- 2) Здатність до адаптації і змін у різних обставинах (включаючи вміння реагування на непередбачені і надзвичайні обставини).
- 3) Здатність координувати і управляти різними аспектами трудової ролі (виконання різних видів діяльності).
- 4) Здатність відповідати вимогам “навколишнього середовища” професії: фізичні характеристики; взаємодія з іншими особами; оперативні стандарти і вимоги до якості; організація і культура праці.

Позитивно оцінюючи підхід п. Б. Менсфілда, підкреслимо також необхідність урахування педагогічних принципів, що мають винятково важливе значення для професійного навчання.

У Концепції Державних стандартів професійно-технічної освіти, розробленій в Україні за нашим науковим керівництвом, викладено такі принципи:

- демократизації, гуманізації, неперервності, багатоступеневості (багаторівневості) і наступності, відкритості, гнучкості і випереджувального характеру професійної освіти;
- відбору і структурування змісту професійно-технічної освіти, обгрунтованого відбору змісту навчального матеріалу з урахуванням специфіки галузі промисловості, сільського господарства і сфери послуг;
- прогнозування результатів навчального процесу і його корекція на підставі досягнень науково-технічного прогресу і відповідних змін в технологіях виробництва;
- врахування результатів наукових досліджень у цій галузі.³

Як бачимо, окремі принципи, обгрунтовані п. Б. Менсфілдом, і принципи Української концепції збігаються (гнучкості, прогностичності). І це закономірно, адже процеси, що відбуваються в даному разі в галузі стандартизації, мають всезагальний характер, втрачають певною мірою вузько національний характер.

Визнаючи підходи різних наукових шкіл до визначення принципів розробки стандартів ПОН, підкреслимо важливість висновку, зробленого в дискусії по електронній пошті між Г. Шмідтом, Б. Менсфілдом у січні-лютому 2000 р. Розкриємо зміст цього висновку: "В ЄС існує певна узгодженість щодо ключових принципів, котрих намагається дотримуватися кожна країна. Вони, зокрема, включають:

- орієнтацію ПОН на потреби виробництва і ринку праці;
- необхідність особистісного і професійного розвитку;
- інтеграцію практичного досвіду в межах програм ПОН;
- співпрацю і кооперацію держави і соціальних партнерів у плануванні й організації ПОН;
- дослідження в галузі ПОН, вивчення потреб роботодавців, змін у світі праці для формулювання навчальних цілей і результатів".

³ Концепція державних стандартів професійно-технічної освіти // Професійно-технічна освіта. – 1998. – № 2. – С. 3.

Ці принципи віднесено до ключових у розробці стандартів. Їх доцільно творчо реалізовувати в різних педагогічних системах ПОН з урахуванням досвіду підготовки кадрів, накопиченого в кожній системі і підсистемі ПОН, у кожній галузі промисловості, сільського господарства і сфери обслуговування.

Чи можуть поєднуватися такі підходи до обґрунтування принципів? За умови урахування різних методологічних рівнів їх використання це, безумовно, можливо. Вважаємо, що їх творче поєднання і впровадження з урахуванням специфіки різних педагогічних систем, для яких розробляється стандарт, дасть позитивні результати.

Виходячи з викладеного вище, спинимося на можливостях розробки альтернативних моделей розробки і оформлення стандартів ПОН.

Учасники дискусії з питань методології розробки стандарту в Європі у проекті документу роблять висновок про те, що не існує єдиної Європейської моделі або стандарту. Вони сформулювали положення, з котрим не можна не погодитися:

“Гармонізація стандартів ПОН відповідно до принципів країн-членів ЄС не тільки є нереальною, але й не має підстав. По-перше, не існує єдиної Європейської моделі чи стандарту. По-друге, умови проживання в більшості країн-партнерів докорінно відрізняються від західноєвропейських. Слід віддавати перевагу більш простим процедурам розробки стандартів і навчальних програм”. Поряд з цим, на нашу думку, важливо вивчати дуже складні західноєвропейські підходи, які сформувалися з участю різних зацікавлених груп. Розвинена інфраструктура, налагоджене забезпечення і взаємна відповідальність соціальних партнерів, законодавче забезпечення ПОН, віднесення проблем підготовки конкурентоздатних кадрів до державних пріоритетів забезпечують комплекс взаємопов’язаних умов прогресу у розв’язанні цих проблем. Зазначимо, що переконливим прикладом ефективності таких підходів є досвід Японії, Південної Кореї, США, Канади та інших країн.

Цінні аналітичні матеріали про особливості розробки стандартів у різних Європейських країнах викладені в посібнику “Розробка стандартів у галузі професійної освіти і навчання”, до змісту якого ми зверталися вище. У ньому чітко простежуються положення про доцільність і можливості обґрунтування альтернативних моделей розробки стандартів ПОН з урахуванням державної політики, можливостей і перспектив соціально-економічного розвитку кожної країни.

Особливості розробки стандартів в Україні

В Україні проводиться значна наукова, методична, організаційно-педагогічна, нормативно-правова робота, спрямована на розробку Державного стандарту загальної середньої освіти, впровадження якого передбачено з 2001 року, зокрема, базового навчального плану, який визначає структуру загальної середньої освіти за освітніми галузями і дає цілісне уявлення про систему знань, якими повинні оволодіти учні під час навчання у середньому закладі освіти.

На вирішення цього складного завдання спрямовані положення, викладені у статті 15 Закону України “Про освіту” (“Державний стандарт освіти”).⁴ Підкреслимо, що в такий законодавчий акт ці положення введено вперше. Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу й рівня освітньої і професійної підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього і освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм здобуття освіти.

Мова йде про стандарти у всій системі освіти, на всіх освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнях. В Україні відповідно до статті 30 цього Закону встановлено такі освітні рівні: початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта.

Спинимося на деяких аспектах досвіду України з розробки державних стандартів професійної освіти, зокрема, вищої школи. На загальнодержавному рівні прийнято два винятково важливі документи Кабінету Міністрів України: “Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)” (20 січня 1998 р.) і Постанову Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. “Про розроблення державних стандартів вищої освіти”. У першому документі визначено освітньо-кваліфікаційні рівні:

- I - кваліфікований робітник;
- II - молодший спеціаліст;
- III - бакалавр;
- IV - спеціаліст;
- V - магістр;
- VI - освітньо-професійна післядипломна підготовка.

⁴ Закон України “Про освіту” / Збірник законодавчих актів і нормативних документів системи професійно-технічної освіти. – К., 1999. – С.10-11.

Кожний рівень передбачає розробку спеціальної освітньо-професійної програми. Винятково важливе значення має чітке визначення основних вимог до неї.

У другому документі з урахуванням положень Державної системи стандартизації України (ДСТУ 1.0-93) визначено компоненти державних стандартів вищої освіти, а також вимоги до державної і галузевої компоненти державних стандартів вищої освіти та до компоненти вищого навчального закладу державних стандартів вищої освіти.

Як бачимо, Кабінетом Міністрів України прийнято основоположні документи щодо стандартизації в галузі освіти. Розробка і прийняття системи документів про нормативне і навчально-методичне забезпечення реалізації стандартів здійснюється Міністерством освіти і науки разом з іншими міністерствами і відомствами.

Однією з принципово важливих особливостей системи професійної освіти України є її ступеневість. Вона визначається у професійно-технічних навчальних закладах відповідними рівнями кваліфікації і складністю професій. Кожний ступінь навчання в ПТУ, ВПУ, професійно-художньому училищі, вищому училищі-агрофірмі та інших навчальних закладах має свою теоретичну і практичну завершеність і підтверджується присвоєнням учням робітничої кваліфікації відповідно до здобутих професійних знань, вироблених умінь і навичок. Це дає змогу забезпечувати гнучкість, диференційований підхід в організації професійного навчання, а також створює умови для поетапного переходу учнів з одного ступеня на інший, більш складний і високий з перспективою подальшого навчання у вищій школі відповідного профілю (наприклад, технічній, сільськогосподарській, сфери обслуговування та ін.).

Таким чином, в Україні створюються загальні умови для неперервної професійної освіти з різних галузевих напрямів. Визначаючи державну політику у цій сфері, важливо враховувати міжнародний досвід, а також рекомендації міжнародних організацій, викладені у прийнятих ними документах. Так, у Конвенції про технічну і професійну освіти, прийнятій Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури 10 листопада 1989 р., викладено положення про те, що країни, які уклали між собою відповідні угоди, погоджуються виробляти політику, визначати стратегію і здійснювати відповідно до своїх потреб і ресурсів програми і навчальні плани технічної і професійної освіти, призначені для молоді і дорослих, у межах своїх відповідних систем освіти з метою сприяння набуття ними знань і “ноу-хау”, необхідних для економічного і соціального

розвитку, а також індивідуального та культурного самовираження особистості в суспільстві.⁵

За цих умов ключовим є питання про зміст професійної освіти, про його відбір, систематизацію, структурування відповідно до специфіки кожної галузі (промисловості, сільського господарства, сфери обслуговування та ін.), для якої здійснюється підготовка кадрів. Особливо актуальним є питання про загальноосвітні, культурологічні, екологічні, правові й інші знання, без яких професійне навчання в сучасних умовах неможливе. Цей аспект чітко окреслюється у міжнародних документах: “Програми технічної і професійної освіти повинні відповідати не тільки технічним вимогам відповідних галузей виробництва, але й забезпечувати загальну підготовку, необхідну для індивідуального культурного розвитку особистості, а також повинні включати концепції, зокрема, економічного й екологічного характеру, що стосуються даної професії, забезпечення взаємозв’язку між технічною і професійною освітою, з одного боку, й іншими типами освіти, з іншого боку, приділяючи особливу увагу горизонтальному й вертикальному узгодженню програм”.⁶ Виконання цієї рекомендації також є однією з важливих умов удосконалення підготовки фахівців у сучасних умовах.

З початку 90-х років цього століття в Україні здійснюється пошук перспективних напрямів розвитку професійно-технічної освіти, її організаційно-педагогічних форм, створення навчальних закладів нового типу. Так, поряд з ПТУ, ВПУ і навчально-курсowymi комбінатами розвиваються більш як 15 типів професійно-технічних закладів, де громадяни оволодівають робітничими професіями, розвивають свої професійні здібності.

Зміст професійної освіти на кожному ступені навчання визначається з урахуванням рівня попередньої загальноосвітньої підготовки. Тут потрібно виділити декілька напрямів. Перший: зміст професійного навчання після закінчення основної (9-річної) школи. Другий: зміст професійного навчання після закінчення старшої (11-річної) школи. Третій: зміст навчання в системі професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації незайнятого населення. Зазначимо, що останній напрям є дуже широким, оскільки охоплює категорії населення з різним рівнем загальноосвітньої і професійної підготовки (від випускників колишньої

⁵ Конвенция о техническом и профессиональном образовании. – С.112.

⁶ *Standaryzacja Kształcenia zawodowego* / Pod redakcją Barbary Baraniak i Michała Batkiewicza. – Warszawa – IBE. – 1998. – 327 с.

радянської семирічки, восьмирічки до сучасної основної, старшої загальноосвітньої школи, до технікумів, коледжів, інститутів та університетів). Таким чином, зміст професійного навчання по горизонталі потребує науково обгрунтованого підходу з урахуванням сукупності взаємопов'язаних чинників, і перш за все - дидактичних принципів. При цьому стає актуальнішою значущість диференційного підходу до відбору змісту навчання.

Державний стандарт професійно-технічної освіти України розробляється на основі положень Концепції, затвердженої Міністерством освіти України у травні 1998 року,⁷ з урахуванням:

- державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників;
- загальних вимог до розробки (модель) кваліфікаційної характеристики;
- загальних вимог до розробки (модель) типового навчального плану;
- загальних вимог до якості професійно-технічної освіти;
- загальних вимог до розробки контрольних завдань для перевірки якості знань, умінь і навичок учнів;
- загальних вимог до процедури перевірки відповідності знань, умінь і навичок учнів вимогам структури;
- загальних вимог до матеріально-технічного забезпечення;
- загальних вимог до науково-методичного забезпечення;
- загальних вимог до організаційного забезпечення (організація навчального процесу);
- загальних вимог до кадрового забезпечення;
- загальних вимог до документів про професійно-технічну освіту.

У зв'язку з цим наголосимо на важливості розробки Державного класифікатора професій відповідно до Міжнародної стандартної кваліфікації професій. З урахуванням цього класифікатора визначається державний перелік професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних закладах.

Відбір змісту ПОН слід також здійснювати з урахуванням галузевих професійних напрямів, яких в Україні майже півтора десятка. Це потребує постійного системного аналізу виробництва, перспектив його розвитку, збору, вивчення, узагальнення і використання наукової і виробничо-технологічної інформації про нові матеріали, технології, техніку в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери обслуговування.

⁷ Концепція державних стандартів професійно-технічної освіти // Професійна-технічна освіта. - 1998. - №2. - С.2-5.

Розробка змісту професійної освіти неможлива без науково обґрунтованих підходів до визначення загальнодержавного і регіонального компонентів. У загальнодержавному компоненті, який є обов'язковим для професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності і підпорядкування, принципово важливим є питання співвідношення природничо-математичної, гуманітарної, загальнотехнічної, професійно-теоретичної, професійно-практичної, фізичної підготовки. Зрозуміло, що співвідношення може змінюватися залежно від рівня попередньої освітньої і професійної підготовки, ступеня навчання, складності професії і т.д. Однак незалежно від цих факторів важливо постійно приділяти увагу загальноосвітній, культурологічній підготовці фахівця, без якої неможливо досягти високого рівня професійної культури. Без цього не буде формуватися мотивація до неперервної професійної освіти.

Здійснене вивчення дає підстави для висновку щодо цінності та оригінальності польського досвіду стандартизації у професійній освіті. Так, ще у 1993 р. Інститутом праці і соціальних справ та Інститутом підвищення кваліфікації вчителів Міністерства народної освіти Польщі було розроблено нову класифікацію професій, опрацьовано методику їх впровадження, а також здійснено визначення та модифікацію кваліфікаційних професійних стандартів. Зазначимо, що професійні стандарти розроблено відповідно до Міжнародних Стандартів Класифікації Професій (ISCO) – 1988, прийнятих Міжнародною конференцією статистики праці у Женеві в 1987 р.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує спеціальний дослідницький проект з проблем стандартизації професійного навчання, здійснений у Польщі у 1996-1997 рр. Цей проект був схвалений і фінансований Комітетом наукових досліджень (Komitet Badań Naukowych). За його результатами Інститут педагогічних досліджень Міністерства народної освіти Польщі видав книгу “Стандартизація навчання професійного” за ред. Б.Бараняк та М.Буткевича.⁸

Як зазначає М.Квятковський у статті “Едукаційні та кваліфікаційні стандарти у професійній освіті”, опублікованій у першому номері польсько-українського часопису, “реформа системи професійної освіти у програмній сфері сприяє створенню можливостей досягнення поставленої мети різними шляхами”. Такий підхід пов'язаний, з одного боку, з прийняттям обов'язкової програмної основи, а з іншого, – з чітким

⁸ *Standaryzacja Kształcenia zawodowego* / Pod redakcją Barbary Baraniak i Michała Butkiewicza.- Warszawa – IBE. -- 1998. – 327 с.

визначенням екзаменаційних вимог. Програмна основа є документом, котрий дозволяє створювати інваріантні програми навчання. Це є деякий канон, який обіймає перелік професійних умінь, що визначаються класифікацією, конкретною професією, психофізичними вимогами та протипоказаннями медичного характеру. Забезпечення належної якості освіти передбачає – при різноманітності програм навчання – визначення необхідного рівня знань, умінь, а також психофізичних рис випускників. Ці дані утворюють структуру стандартів. Стандарти, що створюються під внутрішньошкільні екзамени, називаються освітніми. Якщо метою стандартизації є врахування вимог роботодавця, то мова йде про стандарти професійної кваліфікації. Очевидно, що стандарти професійної кваліфікації поступово замінюватимуть обов'язкові програмні основи і будуть, без сумніву, своєрідною основою вимог, які є обов'язковими на зовнішніх екзаменах. Ефективність системи професійної освіти значною мірою залежить від співвідношення між освітніми стандартами і стандартами професійної кваліфікації. У професійних школах, які ефективно функціонують, відмінність між обома видами стандартів не повинна бути значною. Мінімізація відмінностей є умовою порівняльності свідоцтв та дипломів, а також визнання кваліфікації на європейському ринку праці.

У 1999 р. Міністерство народної освіти Польщі у “Бібліотечці реформ” здійснило спеціальний випуск, в якому викладено концептуальні підходи до реформування професійного навчання, в тому числі й до його стандартизації. Головна мета: виявлення і задоволення освітніх запитів суспільства; зв'язок системи професійного навчання з ринком праці; раціональне використання засобів, призначених для навчання.⁹ Способи реалізації визначеної мети поділено на три умовні групи: 1) зміни структурні; 2) зміни програмно-організаційні; 3) перемоделювання стилю і методів педагогічної праці.

Важливого значення у реформуванні професійної освіти надається системі гарантії якості, якою передбачено:

- спеціальні процедури й обґрунтовані засади акредитації освітніх і програмових осередків, які екзаменаційно підтверджують професійну кваліфікацію;
- зовнішній професійний іспит;

⁹ *MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ O SZKOLNICTWE ZAWODOWYM: Biblioteczka reformy.* 3. – Warszawa: Wyd. Ministerstwo Edukacji narodowej. Biuro Administracyjno-Gospodarcze. – luty. 1999. – 68 с.

- зв'язок теорії і практики господарювання з професійним навчанням (підтримка практичного навчання закладом праці, зв'язок теорії і практики у процесі навчання, стаж професійний і т.ін.);
- добре організована система вдосконалення і донавчання вчителів;
- відповідно організований педагогічний нагляд за процесом організації навчання (в тому числі співпраця з організаціями роботодавців, котрі є генеральним стимулятором якості навчання).¹⁰

Позитивну роль у цьому процесі відіграють результати спеціальних досліджень, якими передбачено розробку та експериментальну перевірку спеціальних методик оцінювання навчальних програм. Такий науковий пошук здійснюється в Інституті технології та експлуатації (м. Радом) згідно з проектом, схваленим і фінансованим Комітетом досліджень наукових. За його результатами видано ряд науково-педагогічних праць за редакцією доктора пед. наук, проф. Г.Беднарчика, К.Симелі.¹¹

Отже, польський досвід розробки стандартів має свою специфіку і свідчить про державний рівень турботи про розв'язання комплексу складних проблем, пов'язаних із стандартизацією.

Звернемося до деяких аспектів розробки Державного стандарту професійної освіти у Російській Федерації. Радою Міністрів цієї країни у 1993 р. було затверджено документ "Державний стандарт Російської Федерації. Система освіти: Професійна освіта. Основні положення". У ньому чітко визначено: перелік документів стандарту професійної освіти на федеральному рівні; визначено вимоги до регіонального компонента стандарту; викладено кваліфікаційну структуру, що охоплює 5 ступенів (від прискореної професійної підготовки - учнівства - до магістратури та післявузівської професійної освіти); вимоги до кваліфікаційної характеристики, змісту професійної освіти, а також до документів про професійну освіту. В окремому розділі викладено питання, пов'язані з впровадженням стандарту професійної освіти: організація діяльності професійних навчальних закладів (державних і недержавних), контроль за якістю професійної освіти; вимоги до викладацьких кадрів; підвищення кваліфікації і перепідготовка.

¹⁰ *MINISTERSTWO EDUKACJI NARODOWEJ O SZKOLNICTWIE ZAWODOWYM: Biblioteczka reformy.* 3. – Warszawa: Wyd. Ministerstwo Edukacji narodowej, Biuro Administracyjno-Gospodarcze. – Іюль. 1999. – 68 с.

¹¹ *Wdrażanie i ewaluacja treści Kształcenia zawodowego /* Pod redakcją Krzysztofa Symeli. – Т.3. – Instytut Badan Edukacyjnych Ministerstwa Edukacji Narodowej. – ІВЕ. – 1998. – 310 с

Проаналізуємо, як реалізуються ці підходи на прикладі одного стандарту з професії “Програміст”, розробленого Інститутом розвитку професійної освіти та затвердженого Міністерством загальної і професійної освіти Російської Федерації.

Цей стандарт охоплює три основні розділи:

1. Загальна характеристика професії (спеціальності, які охоплює професія; ступінь кваліфікації; призначення професії; характеристика сфери та об’єктів професійної діяльності програміста; до чого програміст має бути підготовлений).
2. Вимоги до рівня підготовленості осіб, які завершили навчання за державним освітнім стандартом на професію “Програміст” (загальні вимоги до освіченості програміста; вимоги до рівня підготовленості із загальноосвітніх дисциплін; вимоги до рівня професійної підготовленості; змістові параметри професійної діяльності).
3. Обов’язковий мінімум змісту професійного циклу (Федеральний компонент загальнопрофесійного і професійного циклу).

Отже, у російських підходах до розробки стандарту заслуговує особливої уваги і схвалення поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки, що ґрунтується на глибокому розумінні ролі загальноосвітнього, соціально-культурного компонентів у підготовці фахівця.

У 1997 р. було визнано за доцільне включити до стандарту вимоги до особистості робітника в галузі гуманітарної і природничо-наукової підготовки, а також встановлювати термін навчання і рівень кваліфікації випускників. Як зазначає І.П.Смирнов, “стандарт професійної освіти, спрямований на забезпечення соціальної гарантії працівника в умовах ринку праці, стає ефективним інструментом управління якістю підготовки кадрів, визначає еквівалентність професійної освіти на всій території Росії”.¹²

Порівняння підходів трьох країн (Республіки Польща, України, Російської Федерації) до розробки стандартів професійної освіти є свідченням, з одного боку, прагнення розв’язати цю надто складну і важливу проблему з урахуванням світових тенденцій у розвитку технічної і професійної освіти, з іншого боку, – відображення пошуків різних країн своєрідного підходу до цієї проблеми, бажання не втратити загальнонаціональні пріоритети і перспективи.

¹² Смирнов И.П. *Начальное профессиональное образование: современные реформы.* – М.: Издательский дом Ореол-Лайн. – 1998. – 87 с.

Нелля Ничкало

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ І ТВОРЧИХ ПОШУКІВ

Резюме

У статті розглядаються актуальні проблеми методології розробки стандартів професійно-технічної освіти: визначені вихідні концептуальні підходи, основні принципи щодо їх розробки, проаналізовано особливості розробки освітніх стандартів в Україні, Польщі та Російській Федерації. У роботі підкреслюється, що однією з принципово важливих особливостей системи професійної освіти в Україні є її ступеневість, яка, зокрема, у професійно-технічних закладах освіти визначається відповідними рівнями кваліфікації і складністю професій і забезпечує можливість поступового переходу учнів з одного ступеня на інший з перспективою подальшого навчання у вищій школі, що створює загальні умови для неперервної професійної освіти у різних галузевих напрямках.

Nella Nyczkało

STANDARDY OŚWIATY ZAWODOWEJ: PROBLEMY METODOLOGII I TWÓRCZYCH POSZUKIWAŃ

Streszczenie

W artykule opisano aktualne problemy metodologii tworzenia standardów oświaty zawodowej: wyznaczono bazowe konceptualne podejścia, podstawowe zasady co do ich tworzenia, przeanalizowano specyfikę kreowania oświatowych standardów w Ukrainie, Polsce i Federacji Rosyjskiej. W pracy podkreślono, że jedną z najważniejszych cech systemu oświaty zawodowej Ukrainy jest jej wielostopniowość, która np. w szkołach zawodowych określana jest odpowiednimi stopniami kwalifikacji i złożonością zawodów i umożliwia etapowe przejście uczniów z jednego poziomu na inny, z perspektywą dalszej nauki w szkole wyższej, co stwarza ogólne podstawy dla ustawicznej oświaty zawodowej w różnych dziedzinach kształcenia.

Nelly Nickkalo

STANDARDS OF VOCATIONAL EDUCATION: PROBLEMS OF METHODOLOGY AND CREATIVE SEARCHES

Summary

Actual problems of methodology of elaboration of the standards of vocational-technical education are considered in the paper. Basic conceptual approaches and main principles concerning their elaboration are defined, peculiarities of elaboration of educational standards in Ukraine, Poland and Russia are analyzed. It is stressed that stepped education which is determined by the proper levels of qualification and difficulty of profession, and ensures the opportunity of staged transition of pupils from one stage to another with the aim of the subsequent study at higher school that creates the common conditions for uninterrupted vocational education in all trends of different spheres, is one of the most important peculiarities of the system of vocational education in Ukraine.